

Dialoška mentaliteta kot pogoj vladavine prava

✍ Bojan Žalec

Namen tega prispevka je skicirati nekaj razsežnosti odnosa med etiko, pravom, politiko in demokracijo. Glavna trditev, ki jo zagovarjam in pojasnjujem, je, da je potreben pogoj za delovanje prava primerna družbena morala (se pravi sestav vrednot, kreposti, kompetenc, načel ter praks), ki jo sprejema, goji in spoštuje zadosti velik del družbe.

Pravna država je odvisna od morale ljudi

Lahko bi govorili tudi o posebni družbeni mentaliteti. Obstajati mora skladnost med družbeno moralo in pravom: tako na vsebinski ravni kot na nivoju uporabe prava. Če te skladnosti ni, potem se pravo sprevrže v farso oz. v svojo karikaturo. Taka mentaliteta mora v zadostni meri prežemati vse, ki jih zadeva določeno pravo, da to lahko uspešno deluje, še posebno pa zakonodajalce in same pravnike. Omenjena skladnost lahko seveda umanjka zato, ker primerna družbena morala preprosto ne obstaja (več). Zato je kriza delovanja prava pogosto odraz (in ne vzrok) globlje (moralne) krize družbe, v kateri se ne dogaja le to, da pravo ne služi dobremu, ampak v tem, da v družbi sploh ni več zadosti jasne, razširjene in globoko vraščene predstave o tem, čemu naj pravo služi.

Instrumentalizacija prava

Pravo mora v družbi zagotavljati red in prispevati k temu, da je družba uspešna. Če nam to ne uspeva, potem

pravo ne deluje. Če hočemo dobro uporabljati pravo, potem moramo imeti neko predstavo o tem, čemu naj pravo služi, po drugi strani pa tudi dovolj znanja in modrosti, da se izognemo pastem, ki lahko privedejo do učinkov prava, ki so prav nasprotni od tistih, ki si jih želimo. Ena od takih pasti je, da ga jemljemo zgolj kot instrument, da ga instrumentaliziramo. Lahko rečemo takole: če hočemo, da sredstvo, ki ga imenujemo pravo, deluje, s tem orodjem ne moremo ravnati zgolj kot z instrumentom, s katerim poljubno razpolagamo, kakor se nam zahoče, ampak moramo pravo in njegove institucije primerno spoštovati tudi takrat, če njihovih sodb ne razumemo ali celo v primerih, ko smo prepričani, da so razzsodile napačno. Zato nam je lahko zgled sam utemeljitelj evropske filozofije Sokrat. Seveda pa je realno gledano izredno pomemben dejavnik spoštovanja institucij zaupanje državljanov v njihovo pravičnost.¹

Kultura pogovora

Iz zgornjega izhaja, da je za vsakogar, ki se ukvarja z vprašanjem delovanja prava, pomembno vprašanje, kateri so viri ali elementi prava primerne družbene mentalitete. To vprašanje je izredno pomembno tudi za religiozne skupnosti. Le-te morajo sebi in drugim pojasniti, kako (lahko) njihova mentaliteta prispeva k delovanju prava in *eo ipso* razcvetu družbe. Pred to nalogo so danes (znova) tako kristjani kot tudi druge družbene skupine. Moramo biti sposobni pokazati, da lahko prispevamo k oblikovanju ustrezne družbene volje oz. mentalitete in ta prispevek tudi dejansko dati.

Dandanes vedno bolj dozoreva in se širi spoznanje, da se ustrezna družbena volja, mentaliteta oz. primerno

družbeno soglasje lahko oblikujejo samo z razumno razpravo oz. dialogom. Pravo mora zato po eni strani zagotavljati oz. ščititi pogoje za tak dialog, po drugi strani pa sta dialoško razvita oz. vzpostavljena mentaliteta in soglasje pogoj za delovanje prava. Dialoška kultura je potemtakem sestavni del sodobne družbe, v kateri pravo deluje. Zato moramo tudi kristjani biti sposobni pokazati, tako teoretsko kot v vsakdanji praksi, da je naša kultura dialoška.

Formalizacija odnosov

Dejstvo, da se v neki družbi o pravu veliko govori, da je veliko pravnih sredstev, da se konflikti, trenja, razhajanja ipd. rešujejo na formalen (pravni) način, še ne kaže na to, da v taki družbi pravo deluje, da v njej poteka vladavina prava, ampak prav nasprotno: da je ta družba v določeni (moralni) krizi in

“ Vsa nasilna gibanja in vlade so zatirale dialog. Dialog je eden najpomembnejših dejavnikov in znamenj miru, nenasilja in svobode. ”

da je stanje v pogledu dejavnikov, ki omogočajo delovanje pravne države, dejansko zaskrbljujoče. K tej ugotovitvi nas napeljujejo tudi opažanja nekaterih pomembnih mislecev. Tako je npr. danski krščanski filozof in teolog Soren Kierkegaard v svojem spisu *Dve dobi* opisal stanje v družbi svojega časa, ki ga je imel za precej nihilističnega. Ena od njegovih značilnosti, ki jo je navedel, je prevelika razsežnost, ki jo je dobilo pravno urejanje odnosov. Tudi Thomas Luckmann, sloviti sociolog (religije), ki je po materi slovenskega rodu, več kot 150 let po Kierkegaardu

du opozarja, da je poplava raznih kodeksov, ki smo mu priča v sodobni družbi in celih 'znanstvenih' vej ter univerzitetnih predmetov in programov, ki se ukvarjajo s kodificiranjem ali takšnim in drugačnim formaliziranjem medčloveških odnosov, posledica vrednotne in nazorske heterogenosti sodobne družbe, v kateri ni več skupnega 'dežnika', ki bi omogočal 'spon-

tisti. Mreža je po eni strani dobrodošla, saj če se akrobatom izvedba točke ne posreči, le-ta prepreči, da bi se poškodovali. Po drugi strani pa dejstvo, da med nastopom mreža dejansko služi svoji uporabi, pomeni, da je stanje slabo, saj artisti svoje točke niso uspešno izvedli. Podobno govorimo o športnih sodnikih, da so najboljši tisti, ki jih med tekmo najmanj opazimo. Tako je tudi

pravo in tako uredi njeno smiselno uporabo.² Ob tej ugotovitvi, s katero se strinjam, bi želel dodati, da je izredno pomemben dejavnik boja proti nasilju ravno dialog. Vsa nasilna gibanja in vlade so zatirale dialog. Dialog je eden najpomembnejših dejavnikov in znamenj miru, nenasilja in svobode. Prizadevanje za omenjene tri vrednote mora biti obenem tudi prizadevanje za dialog. Tudi o vladavini prava lahko govorimo le takrat, ko ne gre za nasilno uveljavljanost nekega prava, ampak ima to pravo zadosti veliko družbeno razumno soglasje. Jamstvo, da je to soglasje razumno, je ravno dejstvo, da je bilo doseženo z dialogom (ki na družbeni ravni mora vključevati kritično razpravo).

V osnovi se mi zdi pravilna opredelitev (dobre) zakona kot razumnega razglasa pristojne inštanice v skupno dobro (sv. Tomaž Akvinski). Vendar pa 'razumno', kot že povedano, ne smemo (več) razumeti v smislu neke izolirane, 'osamljene' razumne avtoritete, ampak je razumno soglasje dosežek dialoga. Mnenje, da lahko brez dialoga vem, kaj je razumna odločitev v prid skupnega dobrega, je napuh in arogantnost. Pristojna inštanca je na neki način vsa skupnost, ki pa mora biti urejena tako, da v njej potekata dialog in kritična razprava. Tako je po eni strani demokracija pogoj za kritično razpravo in vladavino prava, po drugi strani pa je vladavina prava pogoj za demokracijo v pravem pomenu besede, ki pa je seveda ne smemo zamenjevati z golo prevlado večine. ■

Foto: Peter Prebil

tano' koordinirano delovanje. Zato se zatekamo k formalizaciji odnosov. Vendar pa je moč takih formalizacij, kodifikacij, standardizacij itd. – če so brez globlje podlage – precej omejena

“ Pravo dobro deluje takrat, ko se po pravu ne posega preveč, ko se ga bolj malo vidi. To je znamenje, da je družba zdrava, stabilna ter v določenih točkah dovolj soglasna. ”

in so le-te mnogokrat prej kot rešitev zgolj znamenje določene zagate, težav, če že ne kar krize. Tu se lahko spomnimo prisposodbe nekega filozofa, ki jo je uporabil za človekove pravice. Primerjal jih je z zaščitno mrežo, ki je v cirkusu razpeta pod trapezom, na katerem svoje nevarne točke izvajajo ar-

s pravom: pravo dobro deluje takrat, ko se po pravu ne posega preveč, ko se ga bolj malo vidi. To je znamenje, da je družba zdrava, stabilna ter v določenih točkah dovolj soglasna. V sodobnih družbah, v katerih razumen in moralen človek ne more upati na nazorsko in vrednotno homogenost, mora le-ti zamenjati dialog (različnih) in dialoško oblikovana družbena volja ter soglasje. Šele to omogoča delovanje prava, ki omejuje odklone od tega, kar je sprejeto kot družbena volja ali soglasje. Pravo ne more nadomestiti nekaterih temeljnih družbenih odnosov in prvih: kjer teh ni, tudi pravo ne more delovati.

Razumno soglasje

Papež Benedikt XVI. je dejal, da je naloga politike, da moč podvrže

Opombe

1. Podrobnejša obravnava nevarnosti instrumentalizma ter dejavnikov, narave in potrebnosti primernega spoštovanja pravnih ustanov in zaupanja v njih: prim. Zalec Bojan (2012): Pravni instrumentalizem kot uničevalec vladavine prava. V: Poligrafi, 2012, letnik 17, št. 67/68, str. 107–120. Dostopno na <http://www.poligrafi.si/Content/pub/DrzavaInMoralnost.pdf>.
2. Prim. Ratzinger, Joseph (2006): Was die Welt zusammenhält. Vorpolitische moralische Grundlagen eines freiheitlichen Staates, str. 42. V: Habermas, Jürgen; Ratzinger, Joseph (2006): *Dialektik der Säkularisierung. Über Vernunft und Religion*, Herder, Freiburg, Basel, Wien, str. 39–60.